

Takács Róbert

A Népszava „hiányzó” negyven éve¹

A tanulmány a Népszava 1948 és 1989 közötti történetét mutatja be. Azt a négy évtizedet, amely alatt a napilap „átlagos”, „tipikus” újságként létezett, és amely négy évtized éppen emiatt lényegében ismeretlen vagy legalábbis alig-alig tárgyalt időszaka az (amúgy) nagy múltú lap történetének.

A Népszava 1948 és 1989 közti története ritkán kerül előtérbe – ami nem meglepő. Míg 1948 előtti története egyúttal a magyarországi szociáldemokrácia története is, addig utána csak a magyarországi államszocialista nyilvánosság/propaganda történetének a része. A Népszava ekkor sokkal inkább a tipikust, semmint a kivételt képviselte, és ez igaz a Rákosi- és a Kádár-korra egyaránt, ami miatt nem is két korszakra bontva tárgyaljuk a lap történetét.

Az eljelentéktelenedéstől a „második számú” napilapig: a Népszava példányszáma és helye a sajtó szerkezetében

A korábbi karakteres, világos marxista álláspontot képviselő, a szerkesztőségi függetlenségre adó lap (Vass & Zalai K., 1991: 42–43) a Szociáldemokrata Párt (SZDP) felszámolása, az úgynevezett 1948. júniusi pártegyesülés után átadta a helyét egy nehezen behatárolható szerepű szakszervezeti lapnak. Ez a kor sajtó szerkezetében a párt lapja mögött maximum másodhegedűs lehetett – volna, ha a napilapok közül nem lett volna nagyobb jelentősége az értelmiséghez szóló, a párt úgynevezett szövetségi politikájában kulcsszerepet játszó Magyar Nemzetnek. A nagyvárosok határán túlra pedig inkább a Szabad Föld, a Képes Újság (két hetilap) és a megyei lapok értek el.

A Népszava tehát háttérbe szorult, noha példányszáma alapján az ország második legnagyobb napilapjává vált (a Népszabadságon kívül tulajdonképpen az egyetlen valóban az ország egész területén terjesztett napilap volt), és a rendszer „kitüntetett” célcsoportja, a munkásság számára szerkesztették. Az 1970-es évek végére a lap elérte a háromszázezres példányszámot, miközben a Magyar Nemzet 120 ezer, a kormány lapja, a Magyar Hírlap 50 ezer példány körül mozgott: megközelíteni csak a fővárosi délutáni „bulvárlap”, az Esti Hírlap volt képes, amely csúcsán, az 1970-es években 250 ezer példány közelébe jutott. Bár közismert, hogy a lapok példányszámát és árát nem a piac döntötte el még 1968 után sem, a Magyar Nemzet kivételével a sajtóirányítás nemigen állt ellen a lapgazda és a szerkesztőség kéréseinek, ha azt a kereslet indokolta és a papírhelyzet lehetővé tette.

A Népszava példányszámát ugyanakkor érdemes 1948-tól fogva – az SZDP betagozásától kezdve – követnünk. 1948 tavaszára világossá vált, hogy a Szociáldemokrata Párton belüli küzdelem eldőlt. A Magyar Dolgozók Pártjával (MDP) való egyesülést ellenzőket kiszorították a pártból – és napirendre került a párt sajtójából való kiszorításuk is. Létrejött a két munkáspárt közös sajtóösszekötő bizottsága, amely az SZDP-lapok és újságírók további sorsáról volt hivatva dönteni. A párt 31 vidéki lapjára a megszüntetés és a beolvasztás várt – a szociáldemokráciával összekapcsolódó Népszava és Világosság nevet, amelyet több vidéki SZDP-szervezet lapja viselt, az egyesített lapok nem vihették tovább:² magát a Világosságot átvette a fővárosi MDP, a Népszavát a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a rendkívül ráfizetéses Kossuth Népe napilapot pedig megszüntették.³ A pártegyesülésig a lapok fő feladata a „szociáldemokratizmus” elleni harc, a „jobboldali szociáldemokraták” leleplezése maradt.

A fentiek fényében nem meglepő, hogy a Népszavától is elfordult korábbi olvasóközönsége, és a pártegyesülés utáni hónapban az előző év októberében még 95 000 körüli példányban nyomott újság 21 300 példánnyal elérte a mélypontot.⁴ Az ekkor indított első kampány, amely még viszonylag „szerény” célt tűzött ki az olvasótábor

¹ A tanulmány az OTKA támogatásával készült (PD 109103).

² Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban: PIL) 274. f. 23/4. ó. e.

³ Jegyzőkönyv az MDP Titkárságának 1948. július 1-i üléséről. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) M–KS 276. f. 54/3. ó. e.

⁴ A Népszava mellett a többi szociáldemokrata lap is komoly visszaesést mutatott. PIL 274. f. 23/4. ó. e. – A 21 300-as példányszámot az MDP Szervező Bizottságának 1948. július 30-ai ülésére készült feljegyzés állapította meg. MNL OL M–KS 276. f. 55/13. ó. e.

megduplázásával (25 000 új előfizető előirányzásával) visszatornázta 40–50 000 közé a lap példányszámát, de a jelentés mégis kudarcként ítélte meg azt. Elsősorban azt húzta alá, hogy a lap két szék között a földre esett:

„A tömegek nem vették tudomásul, hogy a Népszava a Szakszervezetek lapja, s nem tudják – részben nem akarják – ennek következményeit levonni. Volt KP [kommunista párti] tagok részéről továbbra is fennálló animozitás és bizalmatlanság, volt SZDP tagok részéről vagy bizonyos harag vagy aggodalom mutatkozik.”

Amellett hangsúlyozta, hogy a lapot az állami és szakszervezeti középvezetők is elutasítják: a rendőrség nem adta meg számára azt a felvilágosítást, amit az MDP lapjai megkaptak, szakszervezeti vezetők tagadták meg tőle a nyilatkozatot, sőt még az Állami Áruházak is előbb hirdetett a kis társutas pártok lapjaiban, mint a Népszavában.⁵

A következő nagyszabású kampány 1949 nyarán indult: a Népszava ekkor hirtelen megháromszorozta példányszámát: 1949 augusztusában 137 000 példányban nyomták.⁶ Az erőszakos kampányok velejárója volt ugyanakkor, hogy a mesterségesen felpumpált mennyiség nem volt tartható: hamarosan 100 000-re esett vissza a példányszám, 1952-ben pedig már csak 75 000, majd 60 000 maradt. Az újabb mélypontot 30–32 000 példánnyal 1954–1955 fordulóján érte el a lap.⁷ Ebben az időszakban került a Magyar Nemzet a Hazafias Népfronthoz azzal a céllal, hogy Nagy Imre politikájának hathatós támogatást adjon, illetve ekkor lázadt fel a Szabad Nép szerkesztősége újfajta – egyenlőbb – viszonyt követelve a párt és újságírói között. A Népszavát viszont, bár a szerkesztőség tagjai szintén változásokat követeltek, szilárdan kézben tudta tartani az akkori főszerkesztő, Oroszi István – ami magyarázza is, hogy példányszáma 1956 nyarán sem haladta meg az 50 000-et, miközben a Szabad Ifjúság, a Dolgozó Ifjúság Szövetségének napilapja a 140 ezres példányszámot is elérte.

A forradalom alatt a Népszava (november 1-jétől) visszakerült az újjáalakult Szociáldemokrata Párthoz, míg a szakszervezetek Népakarat címmel indították újra lapjukat, amely 1958 elejéig így is jelent meg.⁸

A Népakarat példányszáma a forradalom után megugrott, ugyanis másfél hónapig csak a Népszabadság volt kapható rajta kívül, majd december végétől, az Esti Hírlap megindulásától fogva három napilap jelent meg. 1956 decemberében 100 000, 1957 januárjában 120 000, március elején 150 000, majd néhány hét múlva már 200 000 példányban adták ki.⁹ Az 1950-es évek végére ez enyhén visszaesett, de a 180 000 példányról indulva a hatvanas években stabil, kiszámítható növekedés jellemezte a lap (immár újra Népszava) példányszámát. A Népszava példányszáma 1970-ben 280 000 volt, majd az évtized végétől kezdve 300 000 körül (1987-ben 306 000).¹⁰ Ez egyben azt is jelentette, hogy a Népszava nyereséges „vállalkozásnak” minősült (az idézőjel 1968 után, mikor a lapkiadók is nyereségérdekeltségi rendszerre álltak át, elhagyható) annak ellenére, hogy a dotált papírárak, a központilag meghatározott napilapárak, a kompenzált postai terjesztés és a kiadói keresztfinanszírozás világában továbbra is szinte követhetetlen volt egy-egy lap nyereségessége. A Népszava Lapkiadó ezzel együtt 1965-ben közel 18 millió, 1970-ben 20,5 millió forintot fizetett be a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) kasszájába.¹¹

A fentieket persze a kor sajtószerkezetének, illetve sajtódinamikáját meghatározó tényezők ismeretében kell értelmeznünk. Az 1945-től kialakuló pártlapokra épülő sajtónyilvánosság 1948 után talaját veszítette: az új politikai helyzethez újfajta – a szovjetet példának tekintő – nyilvánosságmodell illett. A szerkezetváltás (lapmegszüntetésekkel és -összevonásokkal, profilmódosításokkal) néhány év alatt lejátszódott: a cél a fontos társadalmi rétegeket lefedő, monopolhelyzetben lévő lapok felépítése, valamint az ebbe az elképzelésbe nem beilleszthető lapok megszüntetése volt. Ebben a modellben csak néhány, de lehetőleg nagy példányszámú lapra volt szükség. Ugyanakkor a rövid idő alatt

5 Jelentés a Népszava terjesztési kampányáról. MNL OL M–KS 276. f. 55/13. ó. e.

6 Jelentés a sajtóreformról az MDP Titkársága részére (1949. október). MNL OL M–KS 276. f. 54/67. ó. e.

7 Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1954. decemberi üléséről. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár Szakszervezetek Központi Levéltára (a továbbiakban: PIL SZKL) 2. f. 3/137. ó. e.

8 Az utóbbi lap címe nem volt újdonság: a lapengedély intézményét még nem ismerő századforduló idején, amikor a szociáldemokratáknak nem volt pénzük a kaució letételére, a Népszava úgy jelent meg hetilapként, hogy hol a Népjog, hol a Népakarat, hol a Népjólét címet viselte (Révész, 1939: 14). A sajtóigazgatási szervekkel „játszott” macska-egér harc miatt a harmincas években szintén előfordult a Népakarat elnevezés.

9 Jegyzőkönyv a SZOT Titkárságának 1957. december 17-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 4/432. ó. e.

10 Az adatok forrása: PIL SZKL 2. f. 3/433. ó. e.; PIL SZKL 2. f. 3/535. ó. e.; MNL OL M–KS 288 f. 41/502. ó. e.

11 Jelentés a SZOT Elnökségének a Népszava munkájáról (1972. április 10.) PIL SZKL 2. f. 3/462. ó. e.

700 000-es példányszámot elért Szabad Nép mellé 1956 előtt nem zárkózott fel „második” lap. Nemcsak a Népszava, de a Szabad Ifjúság, a Néphadsereg vagy a Világosság/Esti Budapest sem volt erre – már csak jellegénél fogva sem – alkalmas. A Magyar Nemzet pedig csak egy rövid időre, 1954 őszén, a Hazafias Népfrontnak való átadása idején került a középpontba. 1956 után a papírhelyzet is lehetővé tette, hogy a Népszava és az Esti Hírlap is komoly példányszámot érjen el. Míg 1948 és 1956 közt a Szabad Népé a Népszava példányszámát 15–20-szorosan is meghaladta, ez az arány a forradalom utáni konszolidáció éveiben négyszeresre szűkült, majd az 1970-es évektől 2,5-szeres szintre csökkent. Ebben szerepe volt annak, hogy a sajtóirányítás is támogatta a napilapszerkezet egyközpontúságának oldását, továbbá a párt kultúrpolitikájából is az következett, hogy minél többen minél többet olvassanak. Az 1970-es lapfejlesztési tervben például még az az elgondolás körvonalazódott, hogy minden családra jusson legalább egy napilap.¹²

A szakszervezeti, munkás-, tömegnapilap: a Népszava jellege és olvasói

A Népszava példányszámának alakulása összefüggött a lap jellegének kérdésével is. A lapgazdacserével ez elvileg adott volt: a szakszervezetek lapjává kellett válnia. 1945 után a különböző ágazati szakszervezetek sorra kapták a lapengedélyeket, az őket összefogó Szaktanács az egyik legnagyobb sajtótényezővé vált a pártok után. Egy dátumozatlan, vélhetően 1946-os összegzés szerint kilenc hetilapra, 11 kétheti lapra és 25 folyóíratra, azaz 45 időszakos lapra kapott engedélyt; egy 1947. szeptemberi kimutatás szerint már 64 szakszervezeti lap működött.¹³ A Szakszervezeti Tanácsnak azonban 1948-ig, a Népszava átvételéig saját napilapja nem volt (1946-ban azzal a hivatkozással, hogy erről a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot 1944 novemberében létrehozó szervezetek anno megállapodtak, minden további nélkül megkapta a napilapengedélyt egy Munka című újságra).¹⁴ A szakszervezeti lapcsalád, bár a kiadványok száma szűkült, később is fennmaradt.¹⁵ Időnként – főleg az 1950-es évek első felében – a párt- és a szakszervezeti vezetés hangoztatott olyan elvárást, hogy a Népszava váljon az egész szakszervezeti sajtó irányítójává, egyfajta ítésszévé. Ám ezt a szerepet igazán sohasem töltötte be. Ahogy azt is hiába írták elő, hogy a lap szakszervezeti tagsághoz, a dolgozókhöz szóljon, ez a célcsoport jóval kevésbé volt megfogható (körülhatárolható), mint az ifjúság, a parasztság vagy az értelmiség, a városi kisegyszintenciák, hiszen nagyon széles kört takart a bányászoktól a pedagógusokig, eltérő érdekekkel, érdeklődési körrel, iskolázottsággal. Ráadásul a munkásoknak, a szakszervezetekben szerepet vállalóknak ott volt a Szabad Nép is, amely magasabb színvonalon, jobb újságírókkal készült. Jól jellemezte a helyzetet Komor Imre főszerkesztő kifakadása a SZOT Elnöksége előtt 1954 novemberében: „egy teljesen meghatározatlan olvasótábor számára készíti” a lapot a szerkesztőség, és végre el kellene döntenie, hogy „a második országos jelentőségű munkáslapnak mi a feladata ebben az országban?”¹⁶ (A Népszava mindenesetre ezekben az években elsősorban termelési anyagokkal, a sztahanovista mozgalom népszerűsítésével „jeleskedett”, illetve nagy mennyiségben közölt hivatalos szakszervezeti anyagokat.)

A szakszervezeti jelleg mibenlétével kapcsolatos dilemma később is vissza-visszatért. Bár mind a pártvezetés, mind a szakszervezeti vezetés elvetette, hogy a Népszava egyfajta szakszervezeti közlönyvé váljon (amely részletesen beszámol a szakmai szervezetek és a SZOT vezető szerveinek tevékenységéről), az ilyen igények mégis újra és újra jelentkeztek. Az egyes szakszervezeti vezetők szívesen viszontlátták volna a lapban saját szakszervezeti üléseiket, határozataikat – sőt saját üzemlátogatásaikat is.¹⁷

Az ilyen jellegű igényeket azonban kordában lehetett tartani, már csak azért is, mert a lap még a hetvenes években is viszonylag behatárolt terjedelemben, csupán napi nyolc oldalon jelenhetett meg. A szerkesztőbizottság erre hivatkozva mutatta be és „védte” a lap belső arányait a SZOT Titkárság számára 1966 decemberében: az összerjedelem 40–50 százalékát a napilap híryanaga – belpolitikától sporton át a kishírekig – teszi ki, 25–30 százalékát foglalják

12 A tömegkommunikációs eszközök jelenlegi helyzete és fejlesztésének távlati elképzelései, 1970. MNL OL XIX-A-24b 48. doboz.

13 MNL OL XIX-I-10 56. doboz.

14 MNL OL XIX-I-10 39. d.

15 1969-ben 21 szakszervezeti időszakos kiadvány együttesen 645 ezres példányszámban jelent meg. PIL SZKL 2. f. 3/433. ó. e.

16 Jegyzőkönyv a Szakszervezeti Tanács Elnöksége 1954. december 24-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/137. ó. e.

17 Jegyzőkönyv a SZOT Elnöksége 1972. április 24-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/462. ó. e.

el a hirdetések, 15 százalékát programok közlése, 6–8 százalékát képek; a fennmaradó hely három-négy nagyobb lélegzetvételű cikk közlésére volt csak elegendő.¹⁸

A fenti arányok, amelyek között a napi hírek, információk ilyen jelentőségűek, az 1965-ös tájékoztatási határozat után születtek. A Politikai Bizottság eme határozata „emancipálta” hivatalosan a sajtó hírközlő funkcióját, és emelte be a nevelő, meggyőző, mozgósító szerepek mellé, kimondva azt, hogy a közönség a lapokból jogosan szeretne tájékozódni (Cseh et al., 2004: 343–348). A Népszaváról 1966-ban készült jelentés beszélt először a lap hármas funkciójáról, azaz a szakszervezeti lap és tömeglap mellett immár politikai napilap jellegéről.¹⁹

Az 1956 utáni masszív példányszám-emelkedés a szerkesztők magabiztosságára is visszahatott: öntudatosan visszautasították az olyan véleményeket, hogy a Népszavának valamiféle szűkebb perspektívából kellene foglalkoznia a belpolitikai élettel. Így vetette el határozottan Siklós János azt az elképzelést, hogy a szakszervezeti jelleg az üzemi látóhatárral volna egyenlő. „Ezzel nem lehet egyetérteni, mert [a Népszava] egy hatalmon lévő osztály lapja, és ezt a lapnak is tükröznie kell” – szögezte le a szerkesztőbizottság jelentése azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy az új gazdasági mechanizmus gyárfalakon kívül jelentkező következményeivel is foglalkozzon-e az újság. A válasza egyértelmű: a Népszava országos lap, amely az országos kérdésekről általános módon is szólni kíván.²⁰ A szakszervezeti jelleget pedig (és ebben a SZOT-vezetés és a pártirányítás is egyetértett) mindezen belül, tehát nem a szakszervezeti hírek és tudósítások nagy arányával, hanem a cikkek tartalmában kellett képviselni. A leggyakrabban ezt úgy foglalták össze, hogy az írások szemléletükön keresztül fejezzék ki azt, hogy a szakszervezetek lapjáról van szó. Ennek nehézségeit azonban a lapgazda (konkrétan a SZOT főtitkára, Brutyó János) is elismerte 1962-ben: „Nem könnyű olyan lapot szerkeszteni, mely úgy felső szinten, mint az egyszerű dolgozók köréből meg is vegyenek; ne legyen olyan, mint a Népszabadság, de szaklap se legyen.”²¹

A SZOT propagandaosztálya 1966-ban a következő három vonással írta körül a Népszava sajátos, többi laptól eltérő karakterét. Elsősorban a munkásosztály politikai fóruma; ezzel összefüggésben stílusa („hangja”) egyszerűbb (lévén kevésbé iskolázott olvasóknak készül); érdekvédelmi tevékenysége szélesebb, mélyebb, mint más lapoké: behatóan foglalkozik a fogyasztás, az ellátás, az ár- és a bérvizonyok kérdésével, illetve (már ekkor, két évvel a gazdasági reform előtt) felveti az érdekütközések problémáit.²²

A gazdasági reform a nyilvánosság szerkezete kapcsán azt a kérdést vetette fel, hogy az egyéni, a csoport- és az osztályadalmi érdekek nyílt elismerése elvezet(hetne) az érdekek feltárásának és ütköztetésének nagyobb szabadságához. Egyes elképzelések szerint eme legitimnek elismert „másodlagos értékek” mentén kellett volna átstrukturálni a nyilvánosságot, amiben a Népszava helye elég stabilan behatárolható lett volna, hiszen nem jelentett volna komoly változást addigi karakteréhez képest (Fodor, 1976): a SZOT lapja az ipari munkások és egyéb alkalmazottak érdekeit képviselte volna ebben a rendszerben is.

A gyakorlatban a lap karakterében a termelési és érdekvédelmi tematika valóban az egyik pillér volt. A szerkesztőség önálló írásainak jelentős része dolgozott fel üzemi, hivatali konfliktusokat, járt utána olvasói panaszoknak. A jellemző, úgynevezett „korrekt” Népszava-írás típuspéldája volt, ahogy a lap Matel Konrád csepeli villanyszerelő sérelmével foglalkozott. Az érintett törzsgárdatag azt kifogásolta, hogy öt éve nem emelték a fizetését. Az újságíró kiment a Csepeli Erőműhöz, és végighallgatott minden érintettet az üzemi szakszervezeti bizottság titkárától kezdve a műhelybizottság vezetőjén át a szakszervezeti bizalmiig, hogy aztán az üzemvezetővel együtt levonja a tanulságot: az érintett munkás igénye jogos, de vannak ennél jogosabbak is; ügyét mégis hamarosan elintézik.²³ A Népszava riportjai a bérek kérdésén túl sokat foglalkoztak a lakáshelyzettel, a fiatalok problémáival, a munkahelyi gondoskodással, a kulturális és egyéb szolgáltatásokkal – szintén főleg a „munkások” szemszögéből, az üzemek világának keretein belül –, illetve az árak és az árukínálat minőségét is figyelemmel kísérték. Mindez lényeges tematikai oldódás volt az 1950-es évek elejéhez képest, amelynek Népszavája lényegében három kérdést ismert: a termelést és a munkaversenyt, a szakszervezeti életet és a külpolitikát.

18 Jelentés a Népszava munkájáról (1966. december 5.). PIL SZKL 2. f. 4/669. ó. e.

19 Jelentés a Népszava munkájáról a SZOT Titkársága részére (1966. december 5.). PIL SZKL 2. f. 4/669. ó. e.

20 Jelentés a Népszava munkájáról a SZOT Elnöksége részére (1970. május 25.). PIL SZKL 2. f. 3/433. ó. e.

21 Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1962. április 28-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/237. ó. e.

22 A SZOT Kulturális, Agitációs és Propaganda Osztálya megjegyzései a Népszava munkájáról készült jelentéshez (1966. december 5.). PIL SZKL 2. f. 4/669. ó. e.

23 Zsidai Pál: Miért nem kapott béremelést? Népszava, 1969. május 7.

A lap másik említett karaktervonása, a munkásoknak szóló „egyszerűbb hang” valójában a Népszava szerkesztési elvének enyhe bulvárjellegét takarta. A „szenzációhajhászás” továbbra sem lett legitim szerkesztési elv, de a képes kishírek (igaz, témájukat tekintve ezek a termelési eredményektől a külföldi rizstermesztési módszeren át az újfajta rádióig terjedtek) már a Népszava első oldalán feltűntek, ahova legalább kilenc-tíz, de akár 12 különböző szakszervezeti, külpolitikai és protokoll anyagot is beszuszakoltak. A vezércikk csak az 1980 ősztől vált mindennaposra, mikor áttértek a lap ofszetnyomására. A rövid írások dominálták az utolsó és a napi mozaikoldalt is. Ezek hírei között már bőven voltak bűnügyi, baleseti hírek, kis színesek, sőt akár „sztárpletykák” is. A kissé bulváros tördelésen túl a belső cikkek terjedelme is csak a legtrikább esetben haladta meg a félfoldalnyt, ami a Népszabadság vagy a Magyar Nemzet gyakorlatában megszokott volt.

A lap és olvasója

A lap olvasótábora alapvetően a fentieknek megfelelően alakult. A Népakarat kérdésében folyó 1957-es szakszervezeti viták megmutatták, hogy a hatalom még a diktatúra kemény szakaszaiban sem volt képes kontrollálni a társadalom számos folyamatát. Azt legalábbis semmiképp, hogy kik legyenek egy lap olvasói, vagyis kik fizessenek elő egy adott lapra. A Rákosi-korszaktól a lapterjesztés kérdésében két ponton mindenképpen eltérés volt (lényegében már 1953 után): egyrészt felhagytak az erőszakos terjesztési kampányokkal, másrészt nem erőltették tovább a sajtómegbízottak és a sajtóaktívák hálózatára épülő „társadalmi terjesztést” – a feladatot a postára hagyták.

1957 decemberében a SZOT Titkárságán több szakszervezeti vezető kifogásolta az 1957 eleji postai előfizetés-gyűjtést – amely kormányhatározat alapján folyt –, mivel úgymond „kapitalista tendenciák” érvényesülnek: például nem tudható, kik az előfizetők (nincs róluk társadalmi összetétel szerinti összesítés), valamint túl magas az utcai lappéldányok aránya. A szerkesztőség igyekezett elhárítani a fenti vádakat. Erre az egyik válasz az olyan ipari területek felsorolása volt, ahol az 1957. évi előfizetői létszám jóval meghaladta a forradalom előttit: például Tatabányán 40 helyett 1400, Csepelen 120 helyett 3673, Diósgyőrben 90 helyett 1100 példány fogyott. Várkonyi István főszerkesztő kategorikus válasza szerint felesleges ilyenformán az előfizetők összetételét feszegetni, mert a lényeg az, hogyan szerkesztik a lapot. Ha az az ipari munkássághoz szól, akkor előbb-utóbb azok fogják olvasni, akiknek írják.²⁴

A Népszava olvasótáborának alakulása csak részben igazolta Várkonyi állítását. Egyrészt az 1970-es évek második felében megvizsgálták az előfizetéseket aszerint, hogy az ekkor több mint 300 000 példányban megjelent újságot felhasználják-e a szakszervezeti tisztségviselők, akiknek munkáját a lap elvileg segíteni hivatott. A némileg váratlan tanulság az volt, hogy a mintegy 400 000 fős csoport körében kifejezetten kevesen olvasták a lapot: e közép- és alsóvezetői kör (akik jellemzően egyben párttagok voltak) inkább a Népszabadságot járatta. A lap tehát inkább a szakszervezeti tagság, mintsem a funkcionáriusok körében volt kelendő. Ugyanakkor a Tömegkommunikációs Kutatóközpont is készített egy felmérést a lap olvasóiról, amely azt állapította meg, hogy csak kétharmaduk munkás, a többiek értelmiségiek vagy alkalmazottak. Ezt a közvélemény-kutatók az olvasó konzervativizmusával, régi lapjához való ragaszkodásával magyarázták:

„...a három évtizedes társadalmi átrétegződés következtében a munkásosztály hatalomra kerülésével, a munkáscsaládokból a gyerekek kikerülve alkalmazotti pályákra kerültek, de mindenhol magukkal vitték az apjuknak az újságját; a Magyar Tudományos Akadémiában nagyon népszerű a Népszava.”²⁵

A Népszava mint a dolgozók lapja esetében különösen nagy hangsúlyt kapott az, hogy szerkesztőség aktív, sokoldalú kapcsolatban álljon az olvasóközönségével. Ez természetesen nemcsak a Népszava számára volt követelmény, más szerkesztőségek is kaptak sok olvasói levelet, tartottak fenn részben érdekkijáró funkciót felvállaló levelezőrovatot és rendeztek ankétokat.

²⁴ Jegyzőkönyv a SZOT Titkárságának 1957. december 17-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 4/432. ö. e.

²⁵ Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének Titkárságának 1978. február 27-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/535. ö. e.

Az 1948 utáni években e téren elsősorban az úgynevezett munkáslevelezés kialakítását követelte meg a pártvezetés. A Politikai Bizottság 1951 szeptemberében foglalkozott a levelezés helyzetével, és Lenin nyomán megállapította, hogy „a lap csak akkor lesz eleven és életképes, ha öt vezető és állandó irodalmár mellett 500 és 5000 nem hivatásos irodalmár munkatársa lesz”. Ezzel szemben a Népszava eleinte nagyon szerény eredményeket tudott felmutatni. 1951-ben a 750 000 összpéldányszámban megjelenő szakszervezeti lapokhoz mindössze havi 600 levél érkezett. A Vasas Szakszervezet 90 000 példányban kiadott lapjának szerkesztősége csak annyi levelet kapott, mint a Hortobágyi Állami Gazdaság üzemi lapja. A Népszava 500–550 levele (egy évvel korábban még csak 200–300) a megyei lapok szintjén mozgott, miközben a Szabad Nép vagy a Néphadsereg, a honvédségi napilap esetében a havi 3000 levél volt jellemző ebben az időben.²⁶ Ezt a számot 1952 februárjára sikerül megduplázni, illetve 120–130 fős állandó levelezőt (lényegében helyi, üzemi tudósítót) szervezni: a beszámoló szerint a levelek 70–80 százalékát fizikai dolgozók írták termelési kérdésekről. Összehasonlításképp: a Szabad Nép ezekben az években 24–28 fős levelezési osztályt működtetett, 300–350 fős állandó levelezőgárdát alakított ki és postai forgalma a havi 4500 levelet is megközelítette (Pajor, 2012: 35).²⁷

Az 1950-es évek végén a helyzet „javult”. A szakszervezeti vezetőknek 1959-ben készített összefoglaló szerint a lap levélforgalma (miközben olvasótábora is jelentősen nőtt) napi 120–150 levél volt – és ezenfelül 30–40-en személyesen is felkeresték apróbb-nagyobb problémáikkal a szerkesztőséget.²⁸ Ezt Várkonyi István főszerkesztő úgy kommentálta, hogy „Nincs az, hogy kimennek a munkatársak az üzemekbe és levelezőket szerveznek”. A 120–150-es adat azonban nem emiatt tűnik túlzónak, hanem mert 1959-re összesítve 8000 levelet mutattak ki; 1961-ben 20 000 olvasói levelet, az 1960-as évek közepén 30 000-et jegyeztek fel. Ez volt a csúcspont, innen már enyhe visszaesés következett. Az így generált levélforgalom ennél jóval nagyobb volt, mivel azon túl, hogy egyes leveleket olvasói véleményként megjelentettek, illetve a rovatokhoz továbbítva cikkek alapötletéül szolgáltak, a szerkesztőségi politikához tartozott, hogy minden levelet meg kell válaszolni. Számos esetben ez utánajárását is megkövetelt: a szerkesztőség 1961-ben például ebből kifolyólag 5000 választ kapott hivatalos szervektől.²⁹ Természetesen a legtöbbről az olvasó a lapból nem értesült.

A szerkesztőségbe „bejárókat” a Népszavánál tanácsadás fogadta. Az 1961-ben a szerkesztőséget felkereső 4000 ember példája azt mutatja, hogy a szerkesztőség jelentékeny segítséget nyújtott a „kisembereknek” a munkaügyi, a nyugdíj-, a lakás- és más hivatali ügyek elintézésében. Mindezek tanulságait az újságban a tanácsadó rovat vonta le. Emellett további tipikus módja volt a közönség megismerésének az olvasóankétok rendezése. A szerkesztők, a vezető újságírók „kiszállásait” mindig a helyi szakszervezet rendezte – 1961-ben a 18 ankét alkalmával mintegy 1000 olvasó mondhatott véleményt a lapról.³⁰ Az ankétok száma később jelentősen nőtt: 1972-ben 50–60, 1978-ban 100 (azaz átlagban heti két) ankétot tartottak.³¹

Az olvasói visszajelzések alapján a szerkesztők a fenti lapprofillal elérték céljukat: egy-egy átlagos hónapban elsősorban a hétköznapok „apró-cseprő” ügyeivel foglalkozó írásoknak volt komolyabb olvasói visszhangjuk. 1977 első hónapjaiban például az alkoholizmus ellen írt cikk, a rákgyógyítás eredményeiről szóló írás, a tisztesség védelméről és az üzemi balesetekről készült riport, a jogi tanácsadó rovat válaszaihoz szóltak hozzá a legtöbben. Még a politikai rovat „kurrens” témái is ebben a körben mozogtak: az olvasó a közműfejlesztési hozzájárulás és az építési tilalmak felülvizsgálatának kérdéseire fegyelt fel.³²

26 Jegyzőkönyv az MDP PB 1951. szeptember 20-i üléséről. MNL OL M–KS 276. f. 53/83. ó. e.

27 Emellett persze működtek a kapcsolattartás más formái is: „a szocialista verseny nyilvánosságát elősegítő Vörös tábla és a tapasztalatcserét előmozdító népszerű sztahanovista szerdák és ankétok, valamint a sztahanovista fórum, hozzájárultak a lap munkájának megjavításához” – húzta alá a lapmunkáról készült 1951. októberi jelentés. A Népszava Szerkesztőbizottságának jelentése az MDP KV Titkársága részére a lap munkájáról (1951. október). MNL OL M–KS 276. f. 54/164. ó. e.

28 Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1959. június 27-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/237. ó. e.

29 A Népszava Szerkesztőbizottságának jelentése a SZOT Elnöksége részére (1962. március). PIL SZKL 2. f. 3/237. ó. e. 30 Uo.

31 L. PIL SZKL 2. f. 3/462. ó. e. és PIL SZKL 2. f. 3/535. ó. e.

32 Jelentés a Népszavához érkezett levelekről (1972. január és 1972. február). MNL OL MK–S 288. f. 22. cs. 1977/28. ó. e.

A „lapgazdás lapok” sorsa: a Népszava irányítása

A Népszava helyzete a laptulajdonlás és a lap sajtóirányítása terén nem volt különleges. 1945 után a koalíciós pártok megegyezése alapján nem állították vissza a lapok magántulajdonlását, 1948 után pedig a tisztázatlan helyzetű lapok is egy-egy állami vagy transzmissziós szíjként működő társadalmi szerv felügyelete alá kerültek. E lapgazdák több-kevesebb intenzitással részt vettek lapjaik irányításában, de a politikai irányítást a párt- és az állami propagandaszervek végezték.

1948 és 1956 között a Népszavát keménykezű főszerkesztők irányították: 1949-től 1952-ig Komor Imre, 1953-tól 1956-ig Oroszi István. A kettő közt egy évig Rajcsányi Károly, aki Komorhoz hasonlóan a Szabad Néphez távozott. Ezekben az években elsősorban az ő felelősségük volt az előírt irányvonal tartása – kollektív vezetés csak átmenetileg, Komor Imre betegsége idején valósult meg. A szükséges információkat elsősorban a legfontosabb pártvezetőkkel és az agitációs-propaganda terület irányítóival és a szakszervezeti vezetőkkel ápolt kapcsolat révén, illetve a sajtóirányító Népművelési Minisztériumból – 1954–1955-ben a Nagy Imre által életre hívott Tájékoztatási Hivaltól – szereztek. A Népszava vezetője rendszeresen részt vett a Szabad Nép szerkesztőségi értekezletein is, így az MDP Központi Vezetősége lapjának irányító szerepe nemcsak a megjelent lap olvasásán, hangjának és állásfoglalásainak követésén keresztül érvényesült.³³ A szakszervezeti irányítás másodlagosságát jelzi Katkó István kifakadása a Népszava pártszervezetének 1954. október 20-ai szerkesztőségi értekezletén: öt éve, mióta a lapnál dolgozott, nem látta, hogy a SZOT vezetése foglalkozott volna a lappal, meglátogatta volna a szerkesztőséget.³⁴

Az irányítást biztosító, a sajtó vezetőinek rendezett értekezletek rendszere az 1960-as évekre véglegesült. A napilapok heti rendszerességgel kaptak tájékoztatást; a főszerkesztők az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályán, a rovatvezetők a Tájékoztatási Hivatal értekezletein. A kötelező előírások (sajtótervek, pro domók), kérések, ad hoc szempontok is e két helyről származtak. A Népszava szerkesztése során a szakszervezetek lapjaként emellett a többi laphoz hasonlóan szem előtt kellett tartania az MSZMP-kongresszusi és más fontos párthatározatokból eredő középtávú és kampányfeladatokat, mind elméleti-politikai cikkei tématerveinek kidolgozásánál, mind állásfoglalásai, kommentárjai megírásakor.

A Népszava és a szakszervezetek közti viszonyt 1970-ben foglalták határozatba, ám az lényegében a fennálló helyzetet rögzítette.³⁵ Eszerint a SZOT részéről az irányítást az Elnökség és a Titkárság végzi, amihez felhasználja „a SZOT apparátusát”. Ez a párt felépítésével megegyezően két intézményt takart: a lapért felelős SZOT-titkárt, illetve a SZOT Kulturális, Propaganda és Sportosztályát.³⁶ A főszerkesztő egyben hivatalból tagja volt a SZOT Elnökségének, és részt vett a Titkárság ülésein. Így például amikor 1969-ben Siklós János személyében kívülről hoztak főszerkesztőt a Népszava élére, a SZOT kooptálta őt.³⁷ A határozat kimondta, hogy az Elnökség, illetve a Titkárság rendszeresen megvitatja a lapmunka egészét. Erre az 1970-es évek végéig rendszeresen sor is került, igaz, a kétéves időszakot nem tartották be, inkább három-négy évente tűzték napirendre a lapmunka kérdését. A vitát minden alkalommal a szerkesztőbizottság által készített jelentés alapján folytatták. Az 1980-as években ezek a lapértékelések szép csendben elmaradtak. 1982-ben Jakab Sándor, a SZOT főtítkársá-helyettese önkritikusan jegyezte meg, hogy:

„...a Titkárság hosszú ideje nem foglalkozott a Népszavával, mert abból indultunk ki korábban, hogy az Agit-Prop Bizottság, meg az Agitációs és Propaganda Osztály a pártban közvetlen irányítás alatt tartja, akkor mi úgy hanyagoltuk.”³⁸

Ám a lapmunka kérdése a következő években sem került napirendre, a formális szakszervezeti irányítás az 1980-as évekre kimúlt.

33 Jelentés a Népszava munkájáról a Szaktanács Elnöksége részére (1950. augusztus 16.). PIL SZKL 2. f. 3/36. ó. e.

34 Jegyzőkönyv a Népszava 1954. október 20-i össz-szerkesztőségi értekezletéről. MNL OL MK-S 276. f. 89/208. ó. e.

35 A SZOT Titkárságának 1970. január 19-i határozata a Népszava irányításáról. PIL SZKL 2. f. 4/780. ó. e.

36 Később Kulturális, Agitációs és Propagandaosztály.

37 Jegyzőkönyv a SZOT Titkárságának 1969. augusztus 25-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 4/767. ó. e.

38 Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1982. február 5-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/584. ó. e.

További irányítási szintként szerepelt az illetékes SZOT-titkár és a főszerkesztő, valamint a SZOT fenti agitproposztálya. Míg erről elmondható, hogy e csatornákon rendszeres és élő érintkezés, információáramlás zajlott, az alsóbb szintek között már akadozott a kapcsolat. A lap rovatvezetői, munkatársai már csak alkalmasszerűen találkoztak a SZOT-titkárokkal, osztályvezetőkkel és a szakmai szervezetek vezetésével – noha mindezt a szakszervezeti jelleg erősítése címén írták elő számukra. Ahogy 1962-ben Brutyó János megfogalmazta:

„A Népszava újságíróinak többebb kellene a SZOT lépcsőházában tartózkodniuk, megszokni azt, hogy a SZOT-nak vannak osztályvezetői is, szakmáknak titkárai, elvárjuk, hogy ismerjék a szakmák vezetőit.”³⁹

Az említett 1970-es határozat egyúttal kimondta az operatív beavatkozás tilalmát is: vagyis az egyes szakszervezeti szervezeteknek nem állt módjukban utasításokat adni a szerkesztőségnek, például megkövetelni, hogy egyes rendezvényeiről, törekvéseiről a Népszava tudósítson, illetve miként tudósítson. (Az ágazati szakszervezeteknek jellemzően ilyen jellegű kifogásaik, illetve igényeik merültek fel.) A határozat az esetleges viták megoldására is tartalmazott eljárást: a SZOT Titkárság volt jogosult kimondani a végső szót. Bár annak nemigen van nyoma, hogy összeütközések eljutottak volna erre a szintre.⁴⁰

Egy kevésbé rebellis lap: a Népszava és a hatalom viszonya

1948 és 1989 közt a hazai sajtó erősen irányított volt, mindezzel együtt voltak szakaszok, amikor a sajtó kicsúszott a pártvezetés kezéből: így 1954 őszén, 1956 nyarán, illetve az 1980-as évek elején, és persze a rendszerváltás kezdetére. Ezenfelül a követelmények és az irányítás szigora is változott a politikai helyzet függvényében. Az 1960-as években már természetessé vált, hogy a szerkesztőségek viszonylag nagyobb mozgástérrel bírnak megszabott lapprofiljukon belül. A Népszava is bátrabban vethetett fel például elosztási, ellátási problémákat, az árak és a bérek feszültségeit – igaz, az értékelések is elismerik, ezt főképp egyéni esetek kapcsán tette. Az általánosítás már csak kivételes esetekben tartozhatott a lap kompetenciájába. A Népszavának a Népszabadságnál nagyobb kommentálási szabadsága is csak annyiban merült fel – az 1960-as évek végén –, amennyire más lapoknál (Takács, 2012: 61). Gáspár Sándor például 1970-ben arra biztatta a szerkesztőség és a kulturális rovat vezetését, hogy a kulturális élet jelenségeit ne kezelje annyira „lojálisan”, mert a KB lapjánál nagyobb lehetősége van a műsorpolitika bírálatára.⁴¹ (Persze ez egy, a pártvezetésen belüli törésvonalra, az aczéli kultúrpolitikával való szembenállásra is rávilágít.)

Egyes lapok „félhivatalos” szerepkészletébe beletartozott a merészség – így a hetilapok közül a külpolitikai profilú Magyarország vagy az 1979-ben indult Heti Világgazdaság mélyebben informálta a közönséget, írásaiból az olvasó maga rakhatta össze a folyamatok értelmezését. A Magyar Nemzet némileg hasonló szerepet vitt a napilapok között. A Ludas Matyi „őfelsége ellenzéke” volt. A Népszavára azonban nem osztottak hasonló szerepet és nem is viselkedett rebellis lapként. Az említett szerkesztőségi értekezleteken ritkán említették a hibázók, a rossz példák között, a lapbeszámolók újra és újra pozitív helyzetet rögzítettek, amit alapvetően többnyire a párt- és szakszervezeti vezetés sem vont kétségbe. A lap újságíróit rendszeresen kitüntették az újságírói teljesítményeket elismerő Rózsa Ferenc-díjjal.

Ha a Népszava hibázott, akkor a sajtóirányítás által más lap esetében is sűrűn kifogásolt vétke volt: például az utasításban szereplő határidő előtt leadott közlemény, ellenőrzés nélkül közzétett téves információ, még nem eldöntött tervek

39 Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1962. április 28-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/237. ő. e.

40 Az egy dokumentálható kivétel 1982 februárjában történt, amikor Gyöngyösi István, a SZOT Elnökségének és az MSZMP Központi Bizottságának tagja egy, a szakszervezeti jogsegélyszolgálatról szóló cikket kifogásolt. Az általa a SZOT Titkárság határozataival szembenelő, a szakszervezetek iránti bizalmat gyengítő írásnak minősített kritikát („a cikk oda tesz, ahonnan a kenyeret kapja”) Gedeon Pál főszerkesztő határozottan megvédte. Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1982. február 5-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/584. ő. e. – A szóban forgó cikk: Kéri Tamás: Magyarázatok. Népszava, 1982. január 31.

41 Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1972. június 1-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/433. ő. e.

„megszellőztetése”.⁴² Szintén kritika járt az olyan írásokért, amelyek „indokolatlan” vagy „teljesíthetetlen” igényeket szülhettek, sok milliós beruházásokat vártak el a kormánytól. A Népszavától az ilyen jellegű hibákat különösen szigorúan vették, mert széles (munkás)közönséget ért el a lap. Amint Siklós János főszerkesztő fogalmazott: „Amíg beszélgetünk, nincs probléma, de amikor 300 ezer példányban megjelenik a lap, akkor már probléma van, azért valakinek felelni kell.”⁴³ (Jellemző, hogy a Népszava e négy évtizedes történetének legnagyobb botránya egy nyomdahibából kerekedett ki. 1953 márciusában a következő szöveg került a lapba: „a magyar nép mély megrendeléssel” fogadta Sztálin betegségének hírért.⁴⁴ A vizsgálat feltárta, hogy mindez a nyomdai munkálatok végső fázisában történt, amikor már a hatfős megerősített szerkesztői olvasóbrigád és a szerkesztőség vezetéséből jelen lévő Gábor Pál is megnézte a kefelevonatot. Az ominózus részt újrasedették, a hiba itt csúszott be, amit az inspekciós olvasószerkesztő, Bodó Béla nem vett észre – a felelősség őt terhelte.)⁴⁵

Állandó kritika elsősorban a kulturális rovatot érte. Az 1940-es évek végén az elsődleges elvárás a hivatalos kultúrpolitika kiszolgálása volt, amely az esztétikai kategóriákat is politikaiként kezelte. A pártegyesítés után átalakult elvárások nyomását jól érzékeltetik a rovat munkatársának, a zenekritikus Jemnitz Sándor 1949. végi naplóbejegyzései. Egy példa:

„Fischer Annie tegnapi szép koncertjéről írtam »békebeli stílusú« kritikát, reménytelenül, mert Komor Imre nem fogja leközelni: nincs a cikkben elég »vonal«. Én viszont Schubertbe és Schumannba nem tudok vonalat becsempészni, de mint romantikus individualistákat sem tudom őket agyonbunkózni” (Breuer, 1984: 29–30).

Legélesebb formájában a szociáldemokraták letartóztatásának és perbe fogásának idején, 1950 nyarán indult támadás a Népszava kulturális rovata ellen. A lapmunkáról készült augusztusi jelentés is teljes egészében e nagyobb kampányt szolgálta: a lapot a „jobboldali szociáldemokraták egykori fellegvára”-ként jellemezte, ahol minden gond (például a határozatok elszabotálása, a „burzsoá”, „kozmpolita”, „idealista” nézetek „becsempészése”, a munkáskáderek elhanyagolása) forrása is a szociáldemokrata befolyás továbbélése. A vizsgálat a legnagyobb veszélyt a Palotai Boris vezette kulturális rovatnál találta, amelynek irodalomközpontú szemlélete távol állt a lapprofilban a munkásművelődést, szakszervezeti és üzemi kultúrmunkát középpontba helyező elvárásoktól. Az értékelés szerint „a rovat teljesen polgári és szociáldemokrata beállítottságú [...] Írásaik elvontak, nagyképűek, frázishalmazok...”⁴⁶ Ennek fényében nem meglepő, hogy a kulturális rovat szinte minden munkatársát az azonnal eltávolítandók listájára tették.⁴⁷

A Népszava kulturális (és sport-) rovatától elsősorban a „szakszervezeti jelleget” várták el, és gyakran felrötták, hogy a szakszervezeti és munkásművelődés (és sportélet) háttérbe szorul a hivatásos avagy magas kultúrával szemben. Részben ez húzódtott a Népszava kulturális mellékletének megindítása háttérben is, de legalább ekkora szerepe volt annak, hogy a Népszava érvényesítse: országos lapként a kulturális és a kultúrpolitikai kérdésekben is hallatja a szavát. A Szép Szó 1969 nyarán elhatározott újraindításával – szombatonként, négy oldalon – azt a célt tűzte ki a Népszava, hogy a szakszervezetek is bekapcsolódjanak a „szocialista kulturális forradalom” folyamatába. Vagyis kultúrpolitikai cikkekkel, szépirodalmi alkotásokkal erősíteni azt, amit elhalványodni láttak: a művészet közéleti szerepvállalását és a munkástémák feldolgozását.⁴⁸

A kritika – amely rendszerint egy-egy ott megjelenő alkotásra és nem a Szép Szó írásainak elemzésére épült – jellemzően a fenti célkitűzésektől való „elérést” érintette. Gáspár Sándor például 1972-ben azt róttá fel, hogy a

42 Ezen ügyek sorrendben: 1. 1961 novemberében a Népszava egy nappal korábban lehozta a SZOT és a Minisztertanács közös határozatát. 2. 1959. október 27-én a Népszava munkatársa elmulasztotta a telefongyárból kapott értesülés ellenőrzését. 3. 1958 októberében a Népszava közölte a Vigadó átépítésének a tervét. MNL OL XIX-A-24b 14., 9. és 10. doboz.

43 A konkrét vita vélhetően Orbán Attila Árstatisztikánk tanulságai című (Népszava, 1972. április 6.) cikke alapján robbant ki, amelyben a szerző KSH-adatsorokból kiindulva az új gazdasági mechanizmus óta bekövetkezett áremelkedések mértékét, illetve a kínálat egyoldalúságát tette szóvá a ruházati iparban, valamint a gyümölcs- és a zöldségellátásban. – Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1972. április 24-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/462. ó. e.

44 A Népszava március 6-ai számában megjelent, „Féltő szeretettel fordul hazánk népe Sztálin elvtárs felé” című tudósításáról van szó.

45 MNL OL M–KS 276. f. 89/208. ó. e.

46 Jegyzőkönyv a Szaktanács Elnökségének 1950. augusztus 19-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/36. ó. e.

47 Palotai Borist mint „munkásellenest”, Jemnitz Sándort mint régi szociáldemokrata nézetek „becsempészőjét”, Török Máriaát mint „polgári beállítottságút” említették; kívülük Szűcs Ilát és Rózsa Lászlót is veszélyesnek minősítették, Faludi Györgyöt pedig már korábban letartóztatták.

48 Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1969. június 30-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/417. ó. e.

mellékletben időnként borzalmas versek jelennek meg. „Tudom, hogy a fiatalokat meg kell szólaltatni, de ne a Népszavában próbálkozzanak” – fakadt ki. Siklós János főszerkesztő azonban nagyon is „aczéli” választ adott a kritikára. Egyrészt művészekkel dolgozni nem egyszerű dolog, nagyon nehéz emberek – ergo nagy adag türelem szükséges megnyerésükhöz. Másrészt a Szép Szó érdeme, hogy ott „egy hónapban annyi irodalom jelenik meg, mint a Kortársban”;⁴⁹ tehát hatalmas kulturális értéket képvisel, egyben nagy mennyiséget is, amiben megfér egy-egy merészebb, modernebb hang is.

A Népszava életében négy olyan időszak emelhető ki, amikor a lap kisebb-nagyobb mértékben szembekerült a sajtóirányítással, illetve a pártvezetéssel: 1954-ben, 1956 novembere 4-e után, valamint sokkal kevésbé kiélezett körülmények között az 1960-as évek végén és az 1980-as évek elején.

1954 októberében az egész fővárosi sajtó megmozdult, mivel a Szabad Nép 1954. október 22–25-ei párttaggyűlésén a lap újságírói Nagy Imre politikája mellett tettek hitet, és fellázdak a pártirányítás addigi módszerei ellen (Takács, 2006: 7–24). A Központi Vezetőség október 1–3-ai ülése nyomán a Népszava szerkesztőségében is felszínre törtek elégedetlen hangok, ám azok inkább csak Oroszi István főszerkesztő személyét és vezetési módszereit vették célba. Több újságíró névtelen levélben fordult az MDP Titkárságához – tehát véletlenül sem a lapgazdához –, hogy a munkatársak megfélemlítését, az ellenvélemények elfojtását, a pártdemokrácia sorozatos megsértését panaszolja fel Rákosi Mátyásnak.⁵⁰ Az október 20-ai szerkesztőségi párttaggyűlésen is zúgolódtak a párttagok, de az igazi áttörést csak a november 6–8-ai taggyűlés hozta meg.⁵¹ Ekkor a szerkesztőség számos tagja felsorakozott a Szabad Nép jelszavai és követelései mögé. Felrótták, hogy a szerkesztés csak késve és határozatlanul, következetlenül követte a júniusi politikát. Ennek kapcsán a párt vezető politikusainak felelősségét is felvetették: bírálták Gerő Ernő, Farkas Mihály és Komócsin Mihály megnyilvánulásait – tehát Rákosi személyét a Népszava „renitensei” sem merték kikezdeni. Többen szóvá tették a lap őszintétlen hangját, az elhallgatások és hamisítások tucatjait. Így a vidéket, üzemetek járó újságírók hiába tudtak visszaélésekről, üzemi balesetekről, azt nem írhatták meg, ahogy a jugoszláv helyzetről is nyíltan beszéltek az utcán, de ez nyomtatásban nem láthatott napvilágot. A lapvezetés szemére hányták, hogy a Népszava még októberben is takargatta a „disznóságokat”, miközben a Szabad Nép, a Magyar Nemzet és a Béke és Szabadság több leleplezést, nagy hatású bírálatot is közölt.

A Szabad Népnél megjelenő új, a politika alakításába beleszólást követelő újságírói szerepfelfogásnak a Népszavánál is több követője akadt. Mészáros Emil lényegében a KV lapjánál elhangzottakat visszhangozta:

„Bizonyos fokig a pártot tőlünk távol eső, valahol fenn a KV épületében levő elvont fogalomnak tekintjük, és nem vesszük észre, hogy a párt mi magunk vagyunk. Nem vesszük észre, hogy nemcsak a saját házunk, hanem a párt portája előtt is seperni kell.”⁵²

A népszavások abban is egyetértettek a Szabad Nép újságíróival, hogy a hibák gyökere az a helyzet, hogy olyan politikát kellett megmagyarázniuk, helyes útként üdvözölniük, amelynek téves voltát az olvasók nap mint nap saját bőrükön tapasztalhatták, nem a szerkesztőségből eredt.

A Népszava szerkesztőségében a sajátos szint a munkáskáderekkel szembeni kirohanások jelentették. A magyar sajtóban 1945-ben, majd 1948 után egy újabb jelentős személycseré zajlott le: az agitprop vezetés nagy számban állított munkába származása, fizikai munkaköre és párttagsága alapján rendszerhűnek tételezett újságírókat, akiket a régi újságírók természetesen bizalmatlanul fogadtak. Sok esetben az elemi íráskészségük is hiányzott. Oroszival szemben ez „alkalmas” támadási felületet jelentett, mert a Népszava 1953 márciusában kinevezett főszerkesztője is tipikus munkáskáder volt: négy elemi végzett kesztyűszabásként indult el a bőripari szakszervezetben, míg a Népszavához 1948-ban helyezték át a szakszervezeti központi vezetésből.⁵³ Így a Népszava pártszervezetének vitájában nagy hangsúlyt kapott, hogy az újságírói szakmához bizonyos rátermettség is szükséges, bárkiből nem lehet jó újságírót faragni.

49 Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1972. június 1-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/433. ó. e.

50 A Népszava munkatársának névtelen levele Rákosi Mátyás részére (1954. október 14.). MNL OL MK–S 276. f. 89/208. ó. e.

51 Jegyzőkönyv a Népszava alapszervezet 1954. november 6-i és 8-i taggyűléséről. – Jegyzőkönyv a Népszava 1954. október 20-i összszerkesztőségi értekezletéről. Mindkettő: MNL OL MK–S 276. f. 89/208. ó. e.

52 Jegyzőkönyv a Népszava alapszervezet 1954. november 6-i és 8-i taggyűléséről. MNL OL M–KS 276. f. 89/208. ó. e.

53 MNL OL M–KS 276. f. 54/236. ó. e.

A Népszava szerkesztősége azonban nem jutott el a lázadásig: az 1955. márciusi KV-határozat után készült értékelés azt húzta alá, hogy a főszerkesztő – aki beosztottait meglepve novemberben önkritikát gyakorolt – ura maradt a helyzetnek.⁵⁴ Így aztán a lázadókat sem távolították el a szerkesztőségből, mint ahogy a Szabad Nép esetében történt: Oroszi kritikusan – mivel feladták a politikai ellenállást – megőrizhették pozícióikat. Amikor a hatalom elleni lázadás – a Petőfi-kör sajtóvitáján és azt követően – újra fellángolt, és a sajtó egyre több témát kezdett újra tárgyalni, a Népszava újságírói a követők és nem a hangadók közé tartoztak.

1956 októberében a Népszava követte a forradalmi hangulatot. Az október 24-ei lap – amelynek tíz oldalából nyolc az előre betördelt anyagot hozta – még ellentmondásos képet mutatott. Egyszerre közölte címlapján a SZOT Elnökségének nyilatkozatát, amely szerint a békésnek tervezett tüntetést „felelőtlen elemek és provokátorok ellenforradalmi megmozdulással igyekeztek átalakítani”, illetve határolódott el a 23-án este a rádióban elhangzott Gerő-beszédtől.⁵⁵ A következő napokban a Népszava csak röplapként jelent meg, 27-én egyáltalán nem.

1956. november 1-jétől négy napig a Népszava újra a Szociáldemokrata Párt napilapjaként került az olvasókhoz; főszerkesztőként Kéthly Anna, felelős szerkesztőként Révész Mihály jegyezte. E néhány nap alatt a lap tartalmát a forradalom eseményeinek hírei és a nemzetközi helyzet alakulásáról szóló tudósítások tették ki, így kiforrott karakterről, a szociáldemokrata identitás visszaszerzéséről e négy szám alapján nemigen beszélhetünk.

Mindeközben az 1948-ban életre hívott szakszervezeti lap sem szűnt meg, csak nevet váltott, és Népakaratként működött tovább. November 4-e után nem szűnt meg: a szerkesztőség, amely elkötelezte magát a forradalom vívmányai mellett, nem tudta zökkenőmentesen követni a kormány törekvéseit. A lap novemberi és decemberi szerkesztését a SZOT néhány vezetője még egy évvel később is felemlgette – így azt, hogy a lapban megjelent cikkek fenntartásokkal szóltak a karhatalomról, ahelyett hogy támogatták volna, vagy azt, hogy a rendteremtés fenntartás nélkül való igenlése helyett többször a törvényesség betartása mellett emelt szót. Más szakszervezeti vezetők ugyanakkor megvédték az újságírókat.⁵⁶ Az utóbbiak helyzetelemzése tűnt realisabbnak. Eszerint egy rendkívül kiélezett, bizonytalan kimenetelű szituációban, amikor elkerülhetetlen volt, hogy a szerkesztőség számtalan kérdésben állást foglaljon, amikor egyrészt szem előtt kellett tartani, hogy ne menjenek szembe se a még formálódó pártállásponttal, se a szakszervezeti értékelésekkel, ugyanakkor a közönség előtt se válhatott újra teljesen hiteltelenné a lap, nos ebben a szituációban nem lehetett „ingadozások”, „tévedések” nélkül újságot szerkeszteni. Ráadásul ami 1956 novemberének közepén még elfogadhatónak tűnt, egészen másképp hangzott 1957 novemberében. Csak ennek egy szakszervezeti vezető beszéde esetén kevés nyoma maradt, míg az újságírók ellen a leírt szavakat az igazoló bizottságok felhasználhatták.

A Népakarat nagy 1956-os botránya, amely napra pontosan egybeesett a Népszabadság szerkesztőségének egy letiltott vezércikket követő sztrájkjával (Sipos, 1992: 131–144.) mégsem ebből a bizonytalan szituációból fakadt. Az újság november 23-án megírta, hogy Nagy Imre és társai 22-én fél hétkor elhagyták a jugoszláv nagykövetséget, ahová 4-én hajnalban menekültek, ám a Népakarat munkatársai hiába telefonáltak körbe az érintettek lakásait, még senki sem érkezett haza. A cikkből tehát egyértelműen kirajzolódott, hogy a kormány nem tartotta be az ígéretét, ami Kádár Jánost rendkívül kínos helyzetbe hozta. „Amit a saját lapunk, a Népakarat írt, az aljas rágalom, oda katonai cenzor kell” – fakadt ki a Népakarat szerkesztői ellen. Ha katonai cenzor beállításáról nem is határoztak, a Népakaratot néhány hónap erejéig Láncoz János, a SZOT nemzetközi osztályának vezetője irányította kormánybiztosként (Némethné Vágyi & Sipos, 1993: 103., 114, 117. & 124).

Az 1956 utáni évtizedek a fentiekhez képest nyugalomban teltek, noha a Népszava a többi napilapnál több szerkesztőt „fogyasztott el”. Míg a Népszabadság gyakorlati munkáját majd két évtizedig ugyanaz a három főszerkesztő-helyettes irányította, az Esti Hírlap és a Magyar Nemzet élén az egész korszakban három-három, a Magyar Hírlap élén két főszerkesztő állt, a Népszavát – Láncozsal együtt – hat főszerkesztő dirigálta. A főszerkesztőcsere ráadásul két alkalommal is azt jelentette, hogy a pártvezetés egy politikai megbízottat ültetett a szerkesztőség élére. 1969-ben egyszerre kettőt is: Siklós Jánost főszerkesztőnek, Zele Ferencet főszerkesztő-helyettesnek. Előbbi a Csongrád megyei pártbizottság első titkárából lett lapvezető, az újságíráshoz korábban annyi kötötte, hogy 1956 és 1959 közt – szintén mint átirányított

54 Feljegyzés a Népszava szerkesztőségéről (1955). MNL OL M–KS 276. f. 89/208. ö. e.

55 A néppel a szocializmus útján. Népszava 1956. október 24.

56 Jegyzőkönyv a SZOT Titkárságának 1957. december 17-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 4/432. ö. e.

pártkáder – a Délmagyarországot vezette. Utóbbi pedig tíz évet ifjúsági lapoknál töltött, majd elvégezte az SZKP politikai főiskoláját, és a laphoz az Agitációs és Propaganda Osztály sajtóelosztályának éléről érkezett.⁵⁷

A főszerkesztőcsere okáról a hivatalos dokumentumok nem beszélnek. Az 1969 első felében megjelent lappéldányokat böngészve nem találunk semmi rendkívülit. A szerkesztőség felkarolt egyéni panaszokat, egy-egy ügy kapcsán körbejárta az állampolgárok és a munkahelyi, hivatali szervek ellentmondásait (úgymond megpróbálta kivezetni az embert a bürokrácia útvesztőiből). A szerzők kisemberpárti alapállása kivehető, még ha egyben a szakszervezetekkel, a kormánnyal szemben is megértést tanúsítanak. Ahogy Siklós János 1972-ben a SZOT Elnöksége előtt óvatosan hangsúlyozta:

„...van egy-két nagy réteg, amely rosszul él. Viszont nemcsak a kisnyugdíjasok ezek [...] ezeket [az ügyeket] napirenden kell tartani, a helyzetet javítani [...] Ez nem igazgató-falás, ez tényközlés.”⁵⁸

A Népszava ekkoriban (is) sokat foglalkozott a munkások munka- és életkörülményeivel: a munkásifjúság problémáival, a lakáskérdéssel és főképpen a bérkérdésekkel. Utóbbi esetben bizonyos fokig szembehelyezkedtek az új gazdasági mechanizmus révén támogatott differenciáltabb bérezés koncepciójával. Közben magával a gazdaságpolitikával, az új gazdasági mechanizmussal a lap írásai szinte egyáltalán nem foglalkoztak.

A főszerkesztőváltás után, 1970 nyarán, Gáspár Sándor a lapmunka kapcsán lakonikusan visszautalt az előző évre: „mintha egy időben a Népszava ellenzékben lett volna”, amit sikerült korrigálni.⁵⁹

A harmadik kívülről érkezett vezető Fodor László volt, aki a KB agitációs és propaganda osztályvezető-helyetteseként került a lap élére 1982 őszén.⁶⁰ Fodor kinevezése az 1969-es esettel ellentétben nem volt kirívó: az 1980-as évek elején a pártvezetés mindegyik országos napilaphoz és az MTV-hez is új vezetőt küldött, és az APO vezetésével is egy szigorú rendteremtőt állított Lakatos Ernő személyében. Ezzel a kényszerű generációváltást a fegyelem helyreállításának programjával kapcsolták össze (Murányi, 1999: 93–97).

A főszerkesztőcsere sosem jelentett biztosítékot az ellen, hogy a Népszava szerkesztőségében is dolgozzanak olyan újságírók, akik a hivatalos normarendszertől eltérő újságírói szerepfelfogást képviseltek, sőt ilyenek már az 1970-es években is dokumentálhatók.⁶¹ Az 1970-es évek „renitensei” azonban nem voltak lázadók, az 1980-as évek első felének „becsempészői” viszont már egy új nemzedéket képviseltek, akik feszegették a hatalom által nekik szánt partneri szerep kereteit. Az 1980-as évek elején a pártvezetés nem találta a hangot ezekkel az újságírókkal. A Lakatos Ernő vezette Agitációs és Propaganda Osztály számos cikket, megnyilvánulást tett szavá – de ennek írásban kevés nyoma maradt. A három dokumentálhatóan kifogásolt 1984-es írás közül egy betudható egy olyan bíráló anyagnak, ahol a szerző túlszaladt azon a határon, amelyet a sajtóirányítás még konstruktív bírálatnak tudott volna be.⁶² A miskolci 3-as számú Volán visszaéléseinek leleplezése inkább abból a szempontból érdekes, hogy a Népszava érdekvédelmi önmeghatározásába illett: ugyanis egy kirúgott munkást (kalauznót) vett védelmébe, és mutatta be a vele szembeni eljárások jogtalanságát.⁶³ Általános tanulságokat, rendszerbírálatnak felfogható következtetéseket nem fogalmazott meg, mégis – tán a vállalat vagy a megyei vezetés nyomására – néhány hónappal később a lap egy jellegzetes egyrészt-másrészt bírálattal tette helyre az ügyet.⁶⁴

57 Jegyzőkönyv a SZOT Titkárságának 1969. augusztus 25-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 4/767. ő. e.

58 Jegyzőkönyv a SZOT Elnöksége 1972. április 24-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/462. ő. e. – Ekkor már nemcsak „az igazgatót” lehetett bírálatni: a végrehajtásra vonatkozó észrevételeket a miniszternek is lehetett címezni. Kádár János 1968-ban az Írószövetség tagjaival rendezett találkozásán legalábbis így fogalmazott: „Amikor szidják a minisztériumot, az nem veszélyes, ki lehet bírni” (Feitl, 2008: 158).

59 Jegyzőkönyv a SZOT Elnökségének 1970. június 1-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/433. ő. e.

60 MNL OL M–KS 288. f. 5/863. ő. e.

61 Az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága belpolitikai újságírásról kialakított állásfoglalását megtárgyaló szerkesztőségi párttaggyűlésen többen is kritizálták az újságírás helyzetét, lehetőségeit. A határozat azt a nézetet rögzítette, miszerint a belpolitikai újságírás fogyatékoságai nem a politikai életből erednek. Faragó István viszont felvetette, hogy az újságírásban jelentkező hibák évtizede jelen vannak, tömegesen vannak problémák, amelyekről a sajtó bírálatokat is közöl, de valamilyen oknál fogva sosem jut el a bajok gyökeréig. Ez Faragó szerint hitelességi problémát jelent, hiszen a leírtak nem vágnak egybe az olvasók tapasztalataival. Mallát Árpád pedig azt közölte, hogy az APB állásfoglalásának színvonala elmaradt az 1965-ös – a sajtó lehetőségeit elvben támogató – tájékoztatói határozattól. MNL OL MK–S 288. f. 22/1971. cs. 21. ő. e.

62 MNL OL MK–S 288. f. 22. cs. 1984/19. ő. e.

63 Szabó Iréne: Amit nem lehet bizonyítani, az nincs? Körjárat egy aktahegy körül 1. Népszava, 1984. augusztus 4.

64 Buszjegyek – más színben. Még egyszer a Volán 3-ról. Népszava, 1984. december 12.

A másik két cikk tipikus példája annak az áthallásos, allegorikus írásmódnak, amelyet sokkal inkább a Magyar Nemzettel kapcsolt össze a kor olvasója. Nem véletlen, hogy mindkettő eset a kulturális rovatban történt. Bányai Gábor Hamlet-kritikája kapcsán az APO egyenesen a szerző távozását követelte.⁶⁵ A Hamlet kiváló alkalom a diktatúra ügyes leleplezésére, és Bányai a kaposvári Ascher Tamás-féle rendezés kapcsán a kádári konszolidációt támadta meg a harmincévesek nevében:

„Ascher színpadán kölcsönös a felelősség: a hatalom nem engedi ugyan a cselekvést – kiegyezést ajánl helyette –, de ehhez az is kell, hogy Hamletet kielégítse a szó, tett helyett. Mert amikor a trónon ülők engednek cselekedni, akkor már késő: az maga a pusztulás.”

Hamlet ugyanis le lett szoktatva a lázadásról: „belenőtt kendőző korába, egy elkenő világba született bele”. A szerző kijózanító pofonként értékelte azt a megoldást is, hogy az „ifjú” Fortinbras a kiegyezést kereső, a heves fiatalokat atyai nyugalomra intő Claudiuszal egyidős. Sőt Claudius karaktere valószínűleg magát Aczélt jelenítette meg, és az egész kultúrpolitikát vette célba: „...a híres egérfogó jelenetben például Kaposváron nem ugrik föl dühödten: csak lágyan beletúr Hamlet üstökébe, rámosolyog – mit akarsz, öcsi? Ezt én jobban tudom!”⁶⁶

Kovács Júlia pedig már azzal kihúzhatta a gyufát, hogy arról a Latinovits-életrajzról⁶⁷ írt, amelyet úgymond „agyonhallgattak”. A konszolidáció kritikája itt is hangsúlyos elem: „Latinovits Zoltán forradalmár volt egy olyan korban, amikor a reális társadalmi törekvés a konszolidáció volt. Romantikus hős egy világban, ahol nem volt romantika.” Az újságíró egyben ars poeticáját is megfogalmazta:

„Mert mi valamennyien hősiezen araszolunk előre igazságaink érvényesítéséért. Valamennyien apránként megbolondulunk. Valamennyien sérülten zárjuk eredményes vagy kudarcos harcainkat. És valamennyien naponta újra kezdjük.”⁶⁸

A korra az is jellemző, hogy Kovács Júlia megúsza figyelmeztetéssel és egyhavi prémiummegvonással egyértelműen erősen kritikus cikkét.

A Népszava és hagyományai

A Népszava sokat változott négy évtized alatt, miközben megmaradt pártirányítás alatt álló, szakszervezeti elvárásoknak megfelelni köteles lapnak. Nem vált, reálisan nem is válhatott a sajtóbeli alternatív törekvések motorjává egy olyan lap, amely az egyáltalán nem reformer Gáspár Sándor által vezetett SZOT tulajdonába tartozott. Bár példányszáma tekintélyes szintet ért el, nem másolta – nem másolhatta – szovjet testvérlapjának a sikertörténetét: a Trudot 1988-ban már 18,7 millió példányban nyomták, a nyitottabb szemléletet már a glasznoszt meg hirdetése előtt is képviselte. Akkor sem, ha a Trud vagy a más szovjet lapok, a Moszkovszkije Novosztji, a Lityeraturnaia Gazeta vagy az Ogonyok népszerűségét, a gorbacsovi politikát az 1980-as évek végén a Népszava újságírói is igyekeztek felhasználni hazai törekvéseik igazolása érdekében.⁶⁹

A négy évtized során a Népszava akkor tágította a határokat, amikor arra mód nyílt, és a laptársai tették, illetve törték számára is az utat. Akkor bővítette az információs anyagát, amikor azt a hivatalos sajtópolitika is legitim olvasói igénynek ismerte el, és akkor kért lehetőséget bizonyos kérdések döntést megelőző vitájára, amikor ez – az 1960-as évek második felében – a szerkesztőségek legitim törekvésének tűnt. És akkor utasították rendre, amikor a többieket.

65 MNL OL MK-S 288. f. 22. cs. 1985/20. ó. e.

66 Bányai Gábor: A gyilkos unokaöccse. Népszava, 1984. január 7.

67 A recenzióban szereplő könyv Hegyi Béla Latinovits. Legenda, valóság, emlékezet című 1983-as kötete.

68 Kovács Júlia: Legenda vagy emlékezet. Népszava, 1984. január 8.

69 (bp): Stopperórával az újságosbódénál. Népszava, 1988. március 31.

Eközben kialakította sajátos, „kisembernek” szóló arculatát, amely a lap baloldaliságának markáns karakterét adta a szociáldemokrácia és a színvonalas marxista helyzetelemzések helyett.

A szociáldemokrata örökség felvállalására nagyon szűk mezsgye kínálkozott, ami nem a szerkesztőségen, hanem a szociáldemokrata mozgalom hivatalos megítélésén múltott. Az első évtizedekben csak a szakításról lehetett szó: a Népszava múltja 1919-ig volt felvállalható. „Elég, ha megmondjuk, hogy ez Európa legrégebbi munkáslapja, ugyanakkor a mi pártunk nem vállalhatja ennek a lapnak egész múltját, mert ott van a bűnös 25 esztendő” – szögezte le Komor Imre 1954-ben.⁷⁰

A szakszervezeti lap a forradalom alatt nevét is elveszítette, hogy a szociáldemokrata párt egy rövid időre visszanyerje – amit csak több mint egy év után, 1958. február 1-jén, a magyar sajtó napján vett vissza, de visszavett. A szerkesztőség beköszönő vezércikke azzal a „dogmatikus” felfogással való szakítást hangsúlyozta, amely a lap „történelmi érdemeit” is sutba dobta. A munkásmozgalmi szervező és nevelő szerep – gondosan kerülve a szociáldemokrácia megnevezését is – volt az, amely elfogadottá tette a legrégebbi magyarországi lapot:

„Nagyon sokan, tízezerszámra a Népszava hasábjain ismerkedtek meg a munkásmozgalmal, a szocializmus gondolatával, az emberi szabadság és haladás fenséges eszméivel.”⁷¹

A századik évforduló kapcsán a szerkesztőség már a bűnös 25 év egy részét is vállalhatónak tarthatta. A feloldást a szociáldemokrata „mozgalom politikai vezetése – és e mozgalomban részt vett proletártömegek” harcának elválasztása alapozta meg. Ezáltal vált lehetségessé az az értékelés, hogy „elsősorban e tömegeknek volt szószólója, serkentője a Népszava”.⁷²

A régi nagyokkal továbbra is mostohán bántak. Révész Mihályról vagy Weltner Jakabról, akik nélkül a Népszava története elképzelhetetlen, születésük századik évfordulóján se emlékeztek meg. A két fontos szerkesztőről, az 1920 elején meggyilkolt Somogyi Béláról (1968-ban), illetve Garami Ernőről (1976-ban) viszont írtak születésük centenáriumán, de egyikük se lehetett példakép, főképpen azért, mert a „kulcspillanatban”, 1919-ben elutasították a Tanácsköztársaságot.⁷³ Az 1980-as évek végére változott a helyzet, amennyiben Mónus Illés bebocsáttatást nyert a munkásmozgalom panteonjába. Ezt óvatos formában a Népszava főszerkesztője már 1986 januárjában felvetette az Agitációs és Propaganda Osztály vezetésének,⁷⁴ de döntés csak 1987 őszén született.⁷⁵ Mónus születésének 100. évfordulóján már úgy emlékezett meg a lap 1936 és 1939 közötti főszerkesztőjéről, mint aki szakszervezeti közlönyből korszerű világszemléletű hírlappá formálta a Népszavát, és akinek eszmeisége, kiállása „a szocializmus eszméi védelmében, a munkások jogainak biztosításáért, a demokratikus közviszonyok erősítéséért” az 1988-as Népszava számára is vállalható hagyományt és programot jelent.⁷⁶

Irodalom

Breuer János (1984): Zenei élet, kultúrpolitika 1949. *História*, 2.

Cseh Gergő Bendegúz & Krahulcsán Zsolt & Müller Rolf & Pór Edit (szerk.) (2004): *Zárt, bizalmas, számozott II. Irodalom, sajtó- és tájékoztatáspolitikai, 1962–1979. (Dokumentumok.)* Budapest: Osiris.

Feitl István (2008): Kiegészítés vagy fegyverszünet? Kádár János 1968-ban az Írószövetségben. *Múltunk*, 4.

Fodor Gábor (1976): *Nyilvánosság, közvélemény, tömegkommunikáció*. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

⁷⁰ Jegyzőkönyv a Szaktanács Elnökségének 1954. december 24-i üléséről. PIL SZKL 2. f. 3/137. ő. e.

⁷¹ Olvasóinkhoz, barátainkhoz! Népszava, 1958. február 1.

⁷² Siklós János: Lapunk jubileuma. Népszava, 1973. január 5. – Együttal hangsúlyt kapott az is, hogy a Horthy-korszakban is fel lehetett fedezni a kommunista párthoz köthető szájakat: a Népszava szerkesztőségében több kommunista is dolgozhatott, az 1941-es karácsonyi szám a népfrentpolitika egyik fontos előzményeként volt értelmezhető.

⁷³ B. F.: Somogyi Béla születésének 100. évfordulójára. Népszava, 1968. május 16.; Mucsi Ferenc: Egy élet tanulságai. Garami Ernő születésének centenáriumára. Népszava, 1976. december 12.

⁷⁴ MNL OL MK–S 288. f. 22. cs. 1986/31. ő. e.

⁷⁵ Az Agitációs és Propaganda Bizottság 1987. október 13-i határozata. MNL OL MK–S 288. f. 41/495. ő. e.

⁷⁶ Szathmári Gábor: Mónus Illés születésének centenáriumán. Népszava, 1988. március 12.

Murányi Gábor (1999): „Döntésre érett kádercserék.” Főszerkesztők leváltása 1982-ben. *Beszélő*, 2.

Némethné Vágyi Karola & Sipos Levente (szerk.) (1993): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. I. köt. Budapest: Intera.

Pajor Emília (2012): A „közvélemény parancsnokai”. A Szabad Nép munkás- és parasztlevelező mozgalma. *Új Forrás*, 9.

Révész Mihály (1939): Garami Ernő és kora. In: *Garami Ernő Emlékkönyv*. Budapest, Világosság.

Sipos Levente (1992): A Népszabadság letiltott cikke 1956 novemberében. *Múltunk*, 1.

Takács Róbert (2006): Újságírói szerepfelfogások 1954 és 1956 között Magyarországon. *Médiakutató*, tél.

Takács Róbert (2012): *Politikai újságírás a Kádár korban*. Budapest: Napvilág.

Vass Henrik & Zalai K. László (1991): *A tájékoztatás intézményrendszere és munkásmozgalmi elitje*. Budapest: Trifer.

Takács Róbert, PhD, a Politikatörténeti Intézet nemzetközi titkára. Elsősorban a Kádár-korszak történetével foglalkozik. Főbb publikációi a politikai újságírás, a politikai humor és az oktatásügy témáiban születtek.